

بررسی اثربخشی برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی بر مشکلات رفتاری کودکان با

اختلال رفتاری

محمد عاشوری^{۱*}

زهرا احمدیان^۲

امیر قمرانی^۳

چکیده

پژوهش حاضر به منظور بررسی اثربخشی برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی مبتنی بر برنامه والدین بر مشکلات رفتاری کودکان با اختلال رفتاری در شهر اصفهان انجام شد. این پژوهش یک مطالعه نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون، پس‌آزمون و گروه کنترل بود. در این پژوهش ۳۰ نفر از مادران کودکان با اختلال رفتاری شرکت کردند که به روش نمونه‌گیری در دسترس از دبستان پسرانه امیرکبیر شهر اصفهان انتخاب شدند. آزمودنی‌ها به روش تصادفی به دو گروه آزمایش و کنترل تقسیم شدند، به نحوی که هر گروه از ۱۵ نفر تشکیل شده بود. گروه آزمایش در ۱۲ جلسه در برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی شرکت کردند، در حالی که به گروه کنترل این آموزش ارائه نشد. ابزار این پژوهش پرسشنامه مشکلات رفتاری راتر (۱۹۷۵) بود. اطلاعات به دست آمده با استفاده از تحلیل کوواریانس چندمتغیری و نسخه ۲۳ نرم‌افزار SPSS تحلیل شد.

نتایج نشان داد که آموزش برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی اثر معناداری بر مشکلات رفتاری و خرده‌مقیاس‌های آن (پرخاشگری و بیش‌فعالی؛ اضطراب و افسردگی؛ ناسازگاری اجتماعی؛ رفتارهای ضداجتماعی؛ کمبود توجه) در کودکان با اختلال رفتاری داشت ($P < 0/001$) و همچنین مشخص شد که آموزش برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی باعث بهبود مشکلات رفتاری کودکان با اختلال رفتاری شد. به عبارت دیگر، استفاده از این برنامه آموزشی با نتایج مثبت و مؤثری همراه بود. بنابراین، توجه به برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی ضروری است و برنامه‌ریزی برای ارائه آموزش این نوع برنامه شناختی به مادران کودکان با اختلال رفتاری اهمیت ویژه‌ای دارد.

کلید واژه‌ها

برنامه شناختی، سال‌های باور نکردنی، مشکلات رفتاری، اختلال‌های رفتاری

۱. نویسنده مسئول: استادیار، گروه روان‌شناسی و آموزش کودکان با نیازهای خاص، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

M.ashori@edu.ui.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی و آموزش کودکان با نیازهای خاص، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

۳. استادیار، گروه روان‌شناسی و آموزش کودکان با نیازهای خاص، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

مقدمه

اختلال‌های رفتاری^۱ به رفتارهایی اشاره دارد که به‌طور افراطی بروز می‌کنند، مزمن هستند، پذیرفتنی نیستند و علت آن‌ها انتظارات اجتماعی و فرهنگی نیست. پژوهشگران نیز اختلال رفتاری را به دو نوع رفتارهای برون‌نمود^۲ و رفتارهای درون‌نمود^۳ تقسیم کرده‌اند (کورای^۴، ۲۰۱۵). رفتارهای برون‌نمود معطوف به دیگران است، در حالی که رفتارهای درون‌نمود شامل تعارض‌های روانی یا هیجانی مانند افسردگی و اضطراب می‌شود (سبرا سانتوس، گاسپر، آزودو، هومن، گورا، مارتینز و همکاران^۵، ۲۰۱۶). کودکان با اختلال رفتاری از سوی همسالان عادی خود با ویژگی‌هایی همچون غیراجتماعی، نگران، مضطرب و عصبی توصیف می‌شوند و این ویژگی‌ها از عواملی مانند عدم توانایی در برقراری ارتباط مؤثر ناشی می‌شود (هالاها، کافمن و پولن^۶، ۲۰۱۵). بی‌تردید مسائل و مشکلات ناشی از اختلال رفتاری فرزند، شرایط ذهنی و روانی والدین و به ویژه مادر را به طور فوق‌العاده و غیرعادی متأثر می‌کند. بسیاری از خانواده‌ها، اطلاع چندانی نسبت به وضعیت خاص روانی و رفتاری کودک با اختلال رفتاری ندارند و همین بی‌اطلاعی باعث درگیری بیشتر مادران می‌شود (عاشوری و جلیل‌آبکنار، ۱۳۹۵؛ بولگان و کیفیتسی^۷، ۲۰۱۷). مادران کودکان با اختلال اختلال رفتاری در تربیت و پرورش فرزند خود با مشکلات عمده‌ای مواجه هستند (کوک و راهاک^۸، ۲۰۱۴). زیرا که فرزندپروری حتی برای والدین دارای فرزند سالم و طبیعی هم وظیفه‌ای دشوار است. در صورتی که فرزندان دارای نیازهای ویژه‌ای باشند، این مسأله دشوارتر می‌شود (هالاها و همکاران، ۲۰۱۵).

مشکلات رفتاری^۹ کودکان دارای اختلال رفتاری به قدری زیاد است که گاهی کودکان در حال تلاش برای دوستی با آن‌ها، از این کار دست برمی‌دارند (کرک، گالاگر و

کولمن^{۱۰}، ۲۰۱۵). افراد علاقه خود را نسبت به کسانی از دست می‌دهند که به تماس اجتماعی پاسخ مطلوبی نمی‌دهند یا مهارت‌های اجتماعی ضعیفی دارند. چون روابط عاطفی نزدیک بر پایه تعامل و پاسخ‌های اجتماعی دوجانبه شکل می‌گیرد. در واقع، مشکلات رفتاری کودکان به ویژه در اولین سال‌های زندگی با نحوه تعامل و رفتار مادر ارتباط دارد (اسبجورن، نورمن، کریستیانسن و رینهولدت دانسی^{۱۱}، ۲۰۱۸) و به این ترتیب رفتارهای نامناسب و چالش‌برانگیز کودک سبب کاهش اعتماد به نفس مادر می‌شود (ضراغامی، احدی، اطهاری و کراسکیان، ۱۳۹۶؛ بولگان و کیفیتسی، ۲۰۱۷). به‌طور کلی، کودکان با اختلال رفتاری تأثیر نامطلوبی بر سلامت روانی اعضای خانواده و روابط زوجین بر جای می‌گذارند و نوعی چرخه منفی ایجاد می‌کنند (کرک و همکاران، ۲۰۱۵). معمولاً حضور و وجود کودک با اختلال رفتاری تأثیر نامطلوبی بر کارکرد خانواده دارد. گاهی مشکلات رفتاری فرزندان، سلامت روانی اعضای خانواده را به چالش می‌کشد. مادران به دلیل فشار ناشی از نیازهای روزمره کودکان خود بیش از پدران در معرض آسیب‌های وابسته سلامتی قرار می‌گیرند (حمیدی و محمدی خراسانی، ۱۳۹۶)، چرا که مادر به عنوان عضو اصلی خانواده، کارکردها و مسئولیت‌های مختلفی را در رابطه با فرزند بر عهده دارد. والدین واکنش‌های متفاوتی را به هنگام تولد فرزند نشان می‌دهند، به ویژه وقتی که فرزند متولد شده دارای مشکل یا ناتوانی خاصی باشد (بهرروز سرچشمه، عاشوری و انصاری شهیدی، ۱۳۹۶؛ کوک و راهاک، ۲۰۱۴). کودکان با اختلال رفتاری در برقراری ارتباط و کارکردهای اجتماعی با مشکلات عمده‌ای مواجه هستند. آن‌ها گاهی اوقات از طرف همسالان خود مورد طرد و تنفر قرار می‌گیرند (راس و گرازیانو^{۱۲}، ۲۰۱۸).

روش‌ها، برنامه‌های آموزشی و درمانی مختلفی برای بهبود مشکلات رفتاری کودکان وجود دارد که برنامه آموزشی سال‌های باور نکردنی^{۱۳} یکی از این موارد است (سیلوا و

1. Behavioral disorders
2. Externalizing behavior
3. Internalizing behavior
4. Cooray
5. Seabra-Santos, Gaspar, Azevedo, Homem, Guerra and Martins
6. Hallahan, Kauffman and Pullen
7. Bulgan and Ciftci
8. Cook and Ruhaak
9. Ros and Graziano

10. Kirk, Gallagher and Coleman
11. Esbjørn, Normann, Christiansen and Reinholdt-Dunne
12. Behavioral problems
13. Incredible years

مشکلات رفتاری عاطفی و اجتماعی کودکان می‌شود (لیتجن، رایجیمیکرز، دکاسترو، وندنبان و ماتیز^۵، ۲۰۱۷). برای مثال، یافته‌های پژوهش رید، وبستراسون و هاموند^۶ (۲۰۰۳) حاکی از اثربخشی مداخله سال‌های باور نکردنی بر مشکلات رفتاری کودکان با اختلال نافرمانی مقابله‌ای و تداوم این اثر در مرحله پیگیری بود. نتایج پژوهش گارسیا و تورک (۲۰۰۷) نیز بیان‌کننده اثربخشی برنامه والدین سال‌های باور نکردنی بر مشکلات عاطفی و رفتاری کودکان ناشناخته و همچنین کارکرد خانواده بود. وبستراستراتون و همکاران (۲۰۱۲) در نتایج پژوهش خود گزارش کردند که اثربخشی برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی به عنوان نوعی مداخله زود هنگام برای پیشگیری از مشکلات رفتاری و ارتقاء کیفیت اجتماعی و برقراری ارتباط اجتماعی برای گروه آزمایش قابل توجه بوده است. یافته‌های پژوهش تریلینگسگارد و همکاران (۲۰۱۴) حاکی از اثربخشی آموزش سال‌های باور نکردنی به والدین کودکان خردسال با اختلال کم‌توجهی بیش‌فعالی و کاهش مشکلات رفتاری آن‌ها بود. نتایج پژوهش سیلوا و گاسپر (۲۰۱۴) بیان‌کننده اثربخشی برنامه والدین سال‌های باور نکردنی بر مشکلات هیجانی رفتاری و اجتماعی کودکان و حمایت از والدین بود. هومن، گاسپر، سبرا سانتوز، کاناوارو و آزودو^۷ (۲۰۱۴) در نتایج پژوهش خود گزارش کردند که اثربخشی برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی بر رفتارهای اجتماعی کودکان با اختلال نافرمانی مقابله‌ای و عملکرد خانواده قابل توجه بوده است. نتایج پژوهش سبرا سانتوز و همکاران (۲۰۱۶) بیان‌کننده تأثیر مثبت و شایان توجه آموزش برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی بر کاهش مشکلات رفتاری و بهبود مهارت‌های اجتماعی کودکان بود. لیتجن و همکاران (۲۰۱۷) عنوان کردند که آموزش برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی موجب کاهش رفتارهای آشفته و نامناسب فرزندان خانواده‌های کم‌درآمد و با وضعیت اجتماعی و اقتصادی پایین شد. نتایج پژوهش ویلند، چانگور،

گاسپر^۱، (۲۰۱۴). این برنامه در سال ۱۹۹۰ بر اساس پژوهش‌های وبستراستراتون در کلینیک تربیت در دانشگاه واشنگتن با هدف اولیه فراهم کردن یک برنامه مؤثر درمانی برای خانواده‌هایی دارای کودکان کنترل‌ناپذیر طراحی شد (محمدزاده و قمرانی، ۱۳۹۶؛ وبستراستراتون، گاسپر و سبرا سانتوز^۲، ۲۰۱۲). برنامه آموزشی سال‌های باور نکردنی به شیوه‌ای مطلوب و منسجم، اصول نظریه‌های مختلفی همچون نظریه دلبستگی بالبی و اینزورث، مراحل رشد شناختی پیاره و اینهلدر، نظریه یادگیری اجتماعی پترسون رید و دیشن، نظریه شناختی اجتماعی بندورا، درمان شناختی رفتاری بک، رفتار حل مسئله دی زویلا ونزو و زوج درمانی رفتاری جاکوبسون و مارگولین را تلفیق کرده و از این طریق برنامه مداخله‌ای ارزشمندی را برای بهبود رفتارهای کودکان و والدین و همچنین تعامل اجتماعی آن‌ها فراهم آورده است (محمدزاده و قمرانی، ۱۳۹۶؛ گارسیا و تورک^۳، ۲۰۰۷). بر این اساس، برنامه سال‌های باور نکردنی برای حمایت از والدین و بهبود شیوه‌های فرزندپروری آن‌ها طراحی شد تا از این طریق مشکلات رفتاری کودکان کاهش یابد و کیفیت اجتماعی عاطفی در آن‌ها تقویت شود (سبرا سانتوز و همکاران، ۲۰۱۶). برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی یک بسته آموزشی و درمانی مبتنی بر آموزش‌های شناختی مستقیم و غیرمستقیمی است که برای تربیت رفتاری کودک استفاده می‌شود (وبستراستراتون و همکاران، ۲۰۱۲). از این برنامه آموزشی می‌توان برای درمان و پیشگیری از اختلال‌های رفتاری و مشکلات عاطفی کودکان، آموزش والدین به منظور رفتار مناسب با فرزندان، آموزش کودکان اوتیسم، درمان مشکلات کودکان دارای نافرمانی مقابله‌ای، اختلال سلوک، اختلال کم‌توجهی بیش‌فعالی و کودکان ناشناخته و کودکان با مشکلات رفتاری استفاده کرد و اثربخشی آن در پژوهش‌های مختلفی گزارش شده است (تریلینگسگارد، تریلینگسگارد و وبستراستراتون^۴، ۲۰۱۴).

نتایج پژوهش‌ها حاکی از آن هستند که برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی موجب بهبود تعامل والدین، کاهش

5. Leijten, Raaijmakers, de Castro, van den Ban and Matthys
6. Reid, Webster-Stratton and Hammond
7. Homem, Gaspar, Seabra-Santos, Canavarro and Azevedo

1. Silva and Gaspar
2. Webster-Stratton, Gaspar and Seabra-Santos
3. Garcia and Turk
4. Trillingsgaard, Trillingsgaard and Webster-Stratton

فرزندان، برقراری ارتباط مؤثر و تعامل با فرزندان کمک می‌کند، در حالی که هیچ پژوهش داخلی در این خصوص انجام نشده و آنچه این پژوهش را از پژوهش‌های قبلی متمایز می‌کند، همین نکته است و این موارد بیان‌کننده خلاء پژوهشی در این حوزه است. علاوه بر این، دور از انتظار نیست که آموزش برنامه سال‌های باور نکردنی به والدین کودکان با اختلال رفتاری، توان و جرأت مقابله با مشکلات رفتاری فرزندان را بدهد و حل مشکلات نیز به نوبه خود موجب شود تا مشکلات رفتاری آن‌ها کاهش یابد. به طور کلی، برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی برای سه گروه والدین، معلمان و کودکان طراحی شده است که هدف پژوهش حاضر بررسی اثربخشی آموزش برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی مبتنی بر برنامه والدین بر مشکلات رفتاری کودکان با اختلال رفتاری است.

روش

پژوهش حاضر، یک مطالعه نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون، پس‌آزمون و گروه کنترل بود. در این پژوهش ۳۰ نفر از مادران کودکان با اختلال رفتاری شرکت کردند که به روش نمونه‌گیری در دسترس از دبستان پسرانه امیرکبیر شهر اصفهان در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ انتخاب شدند. در واقع نمونه آماری پژوهش حاضر مادرانی بودند که فرزند آن‌ها بر اساس پرسشنامه مشکلات رفتاری راتر نمره بالاتر از ۱۳ کسب کرده و دارای اختلال رفتاری تشخیص داده شدند. انتساب گروه‌ها به آزمایش و کنترل نیز به طور تصادفی انجام شد. به این ترتیب که بر اساس ملاک‌های ورود و خروج پژوهش و به صورت تصادفی، ۱۵ نفر به گروه آزمایش و ۱۵ نفر از آزمودنی‌ها به گروه کنترل اختصاص یافت. به دلیل استفاده از روش پژوهش نیمه‌آزمایشی حجم مطلوب برای هر یک از گروه‌ها ۱۵ نفر است، البته در تعیین حجم نمونه به پیشینه‌های پژوهشی نیز توجه شده است. ملاک‌های ورود به پژوهش، داشتن سن ۳۰ - ۴۲ سال، وجود اختلال رفتاری در فرزند بر اساس پرسشنامه مشکلات رفتاری راتر، اشتغال به تحصیل فرزند در دبستان‌های دولتی، تمایل به شرکت در پژوهش و زندگی با همسر و فرزندان بود. معیارهای خروج از مطالعه نیز وجود هرگونه اختلال روان‌شناختی در مادران بر اساس

وندرگیسن، ماتیز، دکاسترو و اوربک^۱ (۲۰۱۷) بیان‌کننده تأثیر مثبت و قابل توجه برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی بر بهبود رفتار کودکان و تعامل والدین با فرزندانشان بود. یافته‌های پژوهش مورای، رابینر، کوهن، پن و فروز^۲ (۲۰۱۸) نیز حاکی از اثربخشی مداخله سال‌های باور نکردنی بر مشکلات رفتاری کودکان در کلاس بود.

با توجه به اینکه از روش‌های درمانی متفاوتی از جمله درمان دارویی برای درمان مشکلات کودکان با اختلال رفتاری و کودکان با اختلال کم‌توجهی بیش‌فعالی استفاده می‌شود و با اینکه تأثیر قابل توجهی بر کاهش مشکلات رفتاری دارد، ولی این اثر کوتاه‌مدت است و عوارضی مانند بی‌اشتهایی و بی‌خوابی هم در پی دارد (فریدمن، باناچفسکی، سیکیریکا، کویپترو و چن^۳، ۲۰۱۷)، در حالی که برنامه سال‌های باور نکردنی، آموزه‌های مفیدی برای والدین، معلمان و کودکان به لحاظ برقراری ارتباط، عملکرد خانواده، تعامل و مدیریت رفتار در کلاس درس داشته و همچنین آموزه‌های ارزنده‌ای برای کودکان دارد (لیتجن و همکاران، ۲۰۱۷) و از طریق بازی، مهارت‌های هیجانی، اجتماعی و هیجانی آن‌ها را تقویت می‌کند و مشکلات مربوط به مهارت‌های زندگی روزمره را کاهش می‌دهد (مورا، سبیل و نیل^۴، ۲۰۱۸). در حقیقت، متخصصان از طریق بازی در این برنامه به کودکانی که مشکلات رفتاری زیادی دارند یا مهارت‌های اجتماعی آن‌ها ضعیف است، رفتارهای سازگارانه‌تری را آموزش می‌دهند (موللی، جلیل‌آبکنار و عاشوری، ۱۳۹۴). به این ترتیب کودکان از این طریق فرصت می‌یابند تا احساسات خود را بروز دهند و تخلیه روانی شوند (قدوسی، ساجدی، میرزایی و رضاسلطانی، ۲۰۱۷). در ضمن تغییراتی در فرایندهای شناختی آن‌ها به وجود می‌آید و مشکلات رفتاری آن‌ها را کاهش می‌دهد (شاه‌رفعتی، پورمحمدرضای تجریشی، پیشیاره، میرزایی و بیگلریان، ۱۳۹۵) که چنین مواردی حاکی از ضرورت پژوهش حاضر است. از طرف دیگر، برنامه سال‌های باور نکردنی به والدین در کاهش مشکلات رفتاری

1. Weeland, Chhangur, van der Giessen, Matthys, de Castro and Overbeek
2. Murray, Rabiner, Kuhn, Pan and Sabet
3. Parent-child relationship scale of Piyanta
4. Mora, Sebillle and Neill

سپس مادران منتخب پرسشنامه مشکلات رفتاری برای فرزندشان به عنوان پیش‌آزمون اجرا کردند. در مرحله بعدی، برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی را پژوهشگر و دو دستیار در ۱۲ جلسه آموزشی حدوداً ۷۰ دقیقه‌ای و هفته‌ای سه جلسه به گروه آزمایش به صورت انفرادی و در صورت نیاز در گروه‌های کوچک به مادران و در خارج از کلاس فضای آزاد محوطه مدرسه آموزش داده شد. آزمودنی‌ها و مادران هم درگیر آموزش بودند و تجربیات خود را در اختیار همدیگر می‌گذاشتند، ولی به گروه کنترل این نوع آموزش ارائه نشد. محتوای جلسات آموزشی برای گروه آزمایش در جدول ۱ ارائه شده است. این برنامه بر اساس الگوی معرفی شده توسط وبستر استراتون و همکاران (۲۰۱۲) و پژوهش محمدزاده و قمرانی (۱۳۹۶) آموزش داده شد. آزمودنی‌ها طی این جلسات با آموزش‌هایی که دریافت کردند، همچنین با ویژگی‌ها و نیازهای شناختی هیجانی و رفتاری فرزند خود آشنا شدند، هم به صورت کاربردی یاد گرفتند که چگونه با فرزند خود رفتار کنند، بازخورد بگیرند و در جهت کاهش مشکلات رفتاری آن‌ها گام بردارند. شایان ذکر است که برای آموزش از تکنیک‌های سخنرانی، روش نمایشی و ایفای نقش استفاده و به تجربه زیسته مادران توجه ویژه‌ای شد.

در پایان جلسات آموزش برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی، هر دو گروه مادران منتخب، پرسشنامه مشکلات رفتاری را برای فرزندشان به عنوان پس‌آزمون تکمیل کردند. به منظور رعایت ملاحظات اخلاقی پژوهش، کارگاه آموزشی برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی در طی دو روز برای گروه کنترل برگزار شد و جزوای در خصوص محتوای جلسات در اختیار آزمودنی‌ها آن‌ها قرار گرفت. داده‌های به دست آمده قبل و بعد از مداخله برای هر دو گروه با استفاده از آزمون آماری تحلیل کوواریانس تک‌متغیری و تحلیل کوواریانس چندمتغیری تحلیل شد.

خودگزارشی آن‌ها، داشتن هرگونه معلولیت یا اختلال به جز اختلال رفتاری در فرزندان بر اساس پرونده تحصیلی آن‌ها، عدم شرکت همزمان مادران در برنامه‌های مداخلاتی مشابه و غیبت بیش از یک جلسه در برنامه مداخلاتی بود. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار زیر استفاده شده است:

پرسشنامه مشکلات رفتاری راتر^۱: از فرم والدین این پرسشنامه برای ارزیابی مشکلات رفتاری کودکان استفاده شد. این پرسشنامه را مایکل راتر ساخته است. فرم استفاده شده ۱۸ عبارت دارد و توسط والدین تکمیل می‌شود که مادران در حدود ۲۰ دقیقه با توجه به رفتارهای فرزندشان در دوازده ماه گذشته آن را تکمیل کردند. پرسشنامه مشکلات رفتاری راتر دارای پنج خرده‌مقیاس پرخاشگری و بیش‌فعالی، اضطراب و افسردگی، ناسازگاری اجتماعی، رفتارهای ضداجتماعی، و کمبود توجه است. در نمره‌گذاری آن برای صفر «اصلاً درست نیست»، برای ۱ «درست نیست»، برای ۲ «تا حدی درست است» در نظر گرفته شد. دامنه نمره‌ها بین (۰) - (۳۶) و نمره ۱۳ نقطه برش است و کودکانی که نمره ۱۳ یا بالاتر بگیرند، دارای مشکل رفتاری شناخته می‌شوند (گودینی، پورمحمدرضای تجربی، طهماسبی و بیگلریان، ۱۳۹۵). راتر و کاکس (۱۹۷۵) پایایی بازآزمایی و پایایی درونی این پرسشنامه با فاصله زمانی دو ماهه را ۰/۷۴ گزارش کرده‌اند. میزان توافق پرسشنامه نیز ۷۶/۷ به دست آمد. توکل‌زاده، بوالهروی، مهریار و دژکام (۱۳۷۶) در ایران نیز پایایی این پرسشنامه را با روش دو نیمه کردن و بازآزمایی به ترتیب ۰/۶۸ و ۰/۸۵ گزارش کردند. در پژوهش حاضر، ضریب پایایی و روایی پرسشنامه مشکلات رفتاری به ترتیب ۰/۷۱ و ۰/۷۵ محاسبه شد.

در اولین مرحله پژوهش به جهت رعایت ملاحظات اخلاقی پژوهش، اهمیت ضرورت و اهداف پژوهش حاضر در جلسه‌ای توجیهی برای مادران توضیح داده شد و به آن‌ها اطمینان داده شد که اطلاعات استخراج شده و نام آن‌ها و فرزندشان به صورت محرمانه باشد و به منظور حفظ اسرار شخصی و عدم تجاوز به حریم خصوصی شرکت‌کنندگان نتایج حاصل از پژوهش در سطح کلی گزارش شود تا برای پیشبرد اهداف پژوهش در اختیار روان‌شناسان قرار گیرد.

1. Rutter child behavior questionnaire for parents

جدول ۱. هدف و محتوای جلسات برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی

جلسات	عنوان	محتوا	تکلیف خانگی
۱	چرا در این برنامه شرکت می‌کنم؟ معرفی برنامه، شرح اهداف و وظایف محوله	توضیح درباره هدف از اجرای پژوهش؛ بیان اهمیت بهبود روابط والدین با یکدیگر و با فرزندان و تأثیر آن بر کودک؛ تشریح ضرورت واکنش مناسب نسبت به مشکلات کودکان در جهت رفع این مشکلات و جلوگیری از تبعات رفتارهای نامطلوب ناشی از آنها	تکمیل چک لیست راهکارها در برابر مشکلات رفتاری کودکان
۲	فرزند من چه ویژگی‌هایی دارد؟ آشنایی با ویژگی‌های و نیازهای کودکان و والدین، انتظارات والدین از کودکان و برعکس	شرح دنیای کودک، تخیل و بازی، نیاز کودک به محبت، امنیت و اثبات توانایی‌های خود؛ نیاز کودک به توجه و تلاش او برای جلب توجه؛ عدم اطلاع کودک از خوب یا بد بودن بعضی رفتارها و واکنش‌ها، توجه توانایی‌ها و ناتوانی‌های کودکان	ثبت توانمندی‌های و مشکلات کودک در حوزه شناختی، عاطفی و اجتماعی
۳	چگونه قاطعیت داشته باشم؟ معرفی سبک‌های فرزندپروری	سبک‌های فرزندپروری و تأثیر آن‌ها بر سلامت روانی کودک، قاطعیت در برابر مشکلات رفتاری، شرح عواقب تنبیه بدنی یا اعمال پرخاشگری در قبال رفتار نامناسب، رعایت قوانین و وظایف خانواده، انعطاف‌پذیری	تکمیل چک لیست مربوط به سبک‌های فرزندپروری
۴	چگونه با فرزندم بازی کنم؟ دادن مسئولیت به کودک، بازی کردن با کودک	مسئولیت دادن به کودک؛ بازی کردن با کودک؛ آموزش قوانین بازی به کودک؛ تبعیت از قواعد بازی، پرهیز از هر گونه امر و نهی، احترام به خلاقیت‌های کودک؛ نحوه صحیح پایان دادن به بازی	تکمیل چک لیست مسئولیت‌پذیری کودک
۵	چگونه فرزندم را تشویق و تحسین کنم؟ اهمیت و اجرای تحسین	آموزش عواقب تحسین نکردن؛ فواید تحسین و تشویق کردن کودک؛ نحوه صحیح تحسین کردن؛ پرهیز از تنبیه و انتقاد نامناسب از کودک	تکمیل چک لیست کاربرد جملات تحسین‌آمیز
۶	چگونه به فرزندم پاداش دهم؟ استفاده صحیح و به موقع از تقویت‌کننده‌ها	انواع تقویت‌کننده‌ها و پاداش‌های محسوس (مادی) و غیر محسوس (اجتماعی)؛ استفاده از تقویت‌کننده‌ها در موقعیت‌های مناسب؛ آموزش ارائه ژتون یا برچسب به کودک	تکمیل جدول امتیازبندی رفتار کودک
۷	چگونه قانون را در خانه اجرا کنم؟ اجرای واضح و مداوم قوانین	لزوم رعایت قوانین در خانه؛ نحوه آموزش قوانین به کودکان؛ رعایت قوانین از جانب والدین و کودک؛ پیگیری مداوم اجرای قوانین؛ نحوه برخورد صحیح در صورت عدم اجرای قوانین	تکمیل چک لیست رعایت قوانین در منزل
۸	چگونه فرزندم را تنبیه کنم؟ بی‌توجهی، محروم‌سازی و حذف‌آموزی	مضرات تنبیه بدنی و پرخاشگری؛ روش‌های جایگزین؛ آموزش بی‌توجهی به برخی رفتارها؛ آموزش کاهش رفتارها از طریق محروم‌سازی؛ لزوم هماهنگی والدین در اجرای قوانین	تکمیل چک لیست روش‌های تنبیه
۹	چگونه سازگاری فرزندم را بهبود بخشیم؟ بررسی پیامدهای منطقی رفتارها	آموزش رفتار منطقی با بررسی پیامد طبیعی رفتارها و پیامدهای منطقی رفتار؛ ثبت در اجرای پیامدهای منطقی رفتار کودک؛ نحوه اعمال صحیح پیامدهای منطقی رفتار؛ اعمال این پیامدها در حد توانایی کودک	تکمیل چک لیست رفتارهای سازگارانه
۱۰	چگونه رفتار حل مسئله را در کودک خود بالا ببرم؟ الگوبرداری، شناسایی مشکل، بررسی راه حل‌های ممکن	بررسی واکنش کودکان در مقابل ناکامی‌ها؛ آموزش مراحل پنج‌گانه رفتار حل مسئله به کودکان؛ (۱) مشکل چیست؟ (۲) چه راه حل‌هایی وجود دارد؟ (۳) از میان آن‌ها بهترین راه حل کدام است؟ (۴) اجرای راه حل‌های انتخابی (۵) نتیجه‌گیری از اجرای این راه حل	ثبت رفتارهایی الگوبرداری شده کودک از مادر
۱۱	چگونه بر خود مسلط باشم؟ مهارت‌های هیجانی؛ کنترل فشار روانی	رویارویی با افکار خودآیند منفی و بررسی چرخه افسردگی و خشم؛ راهبردهای جایگزین؛ پرهیز از برچسب زدن؛ آموزش ایجاد فرصت و توجه به تفریحات و علایق؛ واکنش صحیح در هنگام عصبانیت	تکمیل چک لیست تسلط بر رفتار خود
۱۲	چگونه مهارت‌های ارتباطی خود را تقویت کنم؟ گوش دادن فعال، بیان احساسات، برخورد با اطرافیان	آموزش مهارت‌های گوش دادن به والدین و جدی گرفتن نیازهای کودک؛ انعکاس صحیح عواطف و احساسات خود به دیگران، روش‌های صحیح کنترل هیجان؛ آموزش ارتباط مؤثر والدین با هم و با کودکان؛ جمع‌بندی مطالب	تکمیل چک لیست مهارت‌های ارتباطی

یافته‌ها

داد که بین گروه آزمایش و کنترل از نظر سن تفاوت معناداری وجود نداشت ($P > 0/05$ و $t = 1/68$). میانگین و انحراف معیار متغیرهای مشکلات رفتاری و خرده‌مقیاس‌های آن (پرخاشگری و بیش‌فعالی، اضطراب و افسردگی، ناسازگاری اجتماعی، رفتارهای ضداجتماعی، کمبود توجه) در دو گروه آزمایش و کنترل در موقعیت پیش‌آزمون و پس‌آزمون در جدول ۲ ارائه شده است.

یافته‌های توصیفی حاکی از سن آزمودنی‌ها در گروه آزمایش با میانگین و انحراف استاندارد ۳۵/۰۳ و ۰/۸۴ و در گروه کنترل با میانگین و انحراف استاندارد ۳۵/۱۲ و ۰/۹۱ است. همچنین میزان تحصیلات والدین از سیکل تا لیسانس بود. برای بررسی اثر متغیرهای کنترل پژوهش از جمله سن آزمودنی‌ها از آزمون آماری t مستقل استفاده شد. نتایج نشان

جدول ۲. میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای پژوهش

متغیرها	موقعیت	گروه آزمایش		گروه کنترل	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
پرخاشگری و بیش‌فعالی	پیش‌آزمون	۵/۱۷	۰/۸۹	۵/۱۱	۰/۴۹
	پس‌آزمون	۴/۰۶	۰/۸۶	۵/۱۰	۰/۷۱
اضطراب و افسردگی	پیش‌آزمون	۳/۱۲	۰/۷۲	۳/۱۴	۰/۶۵
	پس‌آزمون	۲/۲۰	۰/۷۸	۳/۱۳	۰/۶۳
ناسازگاری اجتماعی	پیش‌آزمون	۴/۱۹	۰/۸۰	۴/۱۷	۰/۷۴
	پس‌آزمون	۳/۳۹	۰/۹۱	۴/۱۵	۰/۷۰
رفتارهای ضداجتماعی	پیش‌آزمون	۴/۷۱	۰/۹۲	۴/۷۳	۰/۹۱
	پس‌آزمون	۳/۵۸	۰/۸۵	۴/۷۳	۰/۸۹
کمبود توجه	پیش‌آزمون	۳/۹۸	۰/۹۳	۳/۹۶	۰/۷۸
	پس‌آزمون	۳/۰۴	۰/۹۰	۳/۹۷	۰/۷۶
مشکلات رفتاری کلی	پیش‌آزمون	۲۱/۱۷	۲/۰۲	۲۱/۱۱	۲/۱۱
	پس‌آزمون	۱۶/۲۷	۲/۰۱	۲۱/۰۸	۲/۰۳

اثر بخشی آموزش برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی بر مشکلات رفتاری، مفروضه همگنی شیب خط رگرسیون بررسی شد و حاکی از آن بود که تعامل بین شرایط و پیش‌آزمون معنادار نیست ($P < 0/24$ و $F = 2/03$)؛ یعنی داده‌ها از همگنی شیب رگرسیون حمایت کرد. نتایج آزمون لون نشان‌دهنده برقراری فرض همگنی واریانس‌ها بود ($P < 0/07$ و $F = 0/86$). بنابراین، مفروضه‌های آزمون آماری تحلیل کوواریانس تک‌متغیری برقرار است که نتایج آن در جدول ۳ ارائه شده است.

میانگین و انحراف استاندارد نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون متغیرهای پژوهش دو گروه آزمایش و کنترل در جدول ۲ ارائه شده است. مفروضه نرمال بودن توزیع داده‌ها در همه متغیرها با استفاده از آزمون آماری کلموگروف-اسمیرنوف بررسی و تأیید شد ($P > 0/05$). برای تعدیل اثر پیش‌آزمون و به علت وجود یک متغیر مستقل (برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی) و یک متغیر وابسته (مشکلات رفتاری) از آزمون آماری تحلیل کوواریانس تک‌متغیری و همچنین برای تحلیل خرده‌مقیاس‌های متغیر وابسته از آزمون آماری تحلیل کوواریانس چندمتغیری استفاده شد. برای تعیین میزان

جدول ۳. نتایج تحلیل کوواریانس تک‌متغیری نمره پس‌آزمون مشکلات رفتاری

منابع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	نسبت F	سطح معناداری	مجذوراتا	توان آماری
پیش‌آزمون	۱۴/۸۱	۱	۱۴/۸۱	۵/۶۹	۰/۰۳	۰/۱۹	۰/۷۸
گروه	۱۵۱/۸۶	۱	۱۵۱/۸۶	۵۸/۴۰	۰/۰۰۱	۰/۶۶	۰/۹۳
خطا	۷۰/۳۴	۲۷	۲/۶۰				

($P=0/01$). نتایج آزمون لون بیان‌کننده برقراری فرض همگنی واریانس‌ها در همه متغیرها بود ($P>0/05$). بنابراین، مفروضه‌های آزمون آماری تحلیل کوواریانس چندمتغیری برقرار است. به این منظور، متغیرهای پرخاشگری و بیش‌فعالی، اضطراب و افسردگی، ناسازگاری اجتماعی، رفتارهای ضداجتماعی، و کمبود توجه در گروه آزمایش و گواه در پیش‌فرض آماری بزرگ‌ترین ریشه روی محاسبه شد ($F=4/19$ و $P=0/01$). بنابراین، گروه آزمایش و کنترل حداقل در یکی از متغیرها تفاوت معناداری دارند. به‌منظور پی‌بردن به این تفاوت، از آزمون آماری تحلیل کوواریانس چندمتغیری استفاده شد که نتایج هر یک در جدول ۴ آمده است.

با توجه به جدول ۳، گروه اثر معناداری بر نمرات پس‌آزمون مشکلات رفتاری داشت ($P<0/01$ و $F=58/40$). بر اساس مجذور اتا می‌توان عنوان کرد که ۶۶ درصد تغییر متغیر مشکلات رفتاری به علت اثر مداخله است. برای تعیین تأثیر برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی بر خرده‌مقیاس‌های مشکلات رفتاری (پرخاشگری و بیش‌فعالی، اضطراب و افسردگی، ناسازگاری اجتماعی، رفتارهای ضداجتماعی، کمبود توجه)، آزمون باکس فرض همگنی واریانس-کوواریانس را تأیید کرد که برابر با $M=11/49$ Box's و ($P=0/31$) بود. مفروضه شیب خط رگرسیون برای متغیرها و خطی بودن رابطه متغیرها برقرار بود. آزمون کرویت بارتلت حاکی از وجود همبستگی کافی بین متغیرهای وابسته بود

جدول ۴. نتایج تفکیکی تحلیل کوواریانس چندمتغیری برای خرده‌مقیاس‌های مشکلات رفتاری

منابع تغییر	متغیرهای وابسته	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	نسبت F	سطح معناداری	مجذور اتا
	پرخاشگری و بیش‌فعالی	۳۸/۱۱	۱	۳۸/۱۱	۱۹/۳۲	۰/۰۰۱	۰/۶۹
	اضطراب و افسردگی	۲۲/۰۹	۱	۲۲/۰۹	۱۳/۴۶	۰/۰۰۱	۰/۶۲
گروه	ناسازگاری اجتماعی	۲۵/۵۸	۱	۲۵/۵۸	۲۱/۹۲	۰/۰۰۱	۰/۷۰
	رفتارهای ضداجتماعی	۲۶/۲۳	۱	۲۶/۲۳	۱۸/۷۰	۰/۰۰۱	۰/۶۷
	کمبود توجه	۱۹/۸۹	۱	۱۹/۸۹	۱۲/۸۱	۰/۰۰۱	۰/۵۸

اجتماعی، رفتارهای ضداجتماعی، بهبود توجه و در نهایت کاهش مشکلات رفتاری کودکان با اختلال رفتاری منجر شد. این یافته با نتایج پژوهش‌های رید و همکاران (۲۰۰۳) مبنی بر اثربخشی مداخله سال‌های باور نکردنی بر مشکلات رفتاری کودکان با اختلال نافرمانی مقابله‌ای و تداوم این اثر در مرحله پیگیری؛ گارسیا و تورک (۲۰۰۷) در خصوص اثربخشی برنامه والدین سال‌های باور نکردنی بر مشکلات عاطفی و رفتاری کودکان ناشنوا و همچنین کارکرد خانواده؛ و بوستراستراتون و همکاران (۲۰۱۲) مبنی بر اثربخشی برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی به عنوان نوعی مداخله زودهنگام برای پیشگیری از مشکلات رفتاری گروه آزمایش همسو بوده است. همچنین یافته اخیر پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های ترلینگسگارد و همکاران (۲۰۱۴) در راستای اثربخشی آموزش سال‌های باور نکردنی به والدین کودکان خردسال با اختلال کم‌توجهی بیش‌فعالی و کاهش مشکلات رفتاری آن‌ها و سیلوا و گاسپر (۲۰۱۴) مبنی بر اثربخشی برنامه والدین سال‌های باور نکردنی بر مشکلات

با توجه به جدول ۴، گروه اثر معناداری بر نمرات پس‌آزمون پرخاشگری و بیش‌فعالی ($F=19/32$)، اضطراب و افسردگی ($F=13/46$)، ناسازگاری اجتماعی ($F=21/92$)، رفتارهای ضداجتماعی ($F=18/70$) و کمبود توجه ($F=12/81$) داشت ($P<0/01$). بر اساس مجذور اتا می‌توان بیان کرد که ترتیب ۶۹درصد، ۶۲درصد، ۷۰درصد، ۶۷درصد و ۵۸درصد تغییرات هر یک از متغیرهای پرخاشگری و بیش‌فعالی، اضطراب و افسردگی، ناسازگاری اجتماعی، رفتارهای ضداجتماعی و کمبود توجه به علت اثر مداخله است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی بر مشکلات رفتاری کودکان با اختلال رفتاری انجام شد. نتایج این پژوهش بیان‌کننده آن بود که آموزش برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی به کاهش پرخاشگری و بیش‌فعالی، اضطراب و افسردگی، ناسازگاری

این کودکان در برخی از جنبه‌های رشد و تحول، به ویژه در زمینه مهارت‌ها و رفتارهای اجتماعی دچار مشکل هستند و نسبت به کودکان عادی چالش‌های بیشتری را تجربه می‌کنند و در بسیاری از اوقات عامل اصلی مشکلات آن‌ها در برقراری ارتباط مؤثر و انطباق با محیط پیرامونی، ضعف در مهارت‌های اجتماعی است (کرک و همکاران، ۲۰۱۵). این در حالی است که والدین برای فرزندان خود از طریق برنامه‌های شناختی سال‌های باور نکردنی، فرصت تجربه کردن مهارت‌ها و هیجان‌های مختلف را فراهم می‌کنند (سیلوا و گاسپر، ۲۰۱۴). به بیان صریح‌تر اینکه برنامه‌های شناختی سال‌های باور نکردنی، نوعی بستر روانی و اجتماعی مناسب را در خانواده برای کودک مهیا می‌کند که ناسازگاری اجتماعی او را می‌کاهد و به کاهش رفتارهای ضداجتماعی وی کمک می‌کند (هومن و همکاران، ۲۰۱۵). بنابراین، بعید نیست که برنامه‌های شناختی سال‌های باور نکردنی سبب کاهش ناسازگاری اجتماعی و رفتارهای ضداجتماعی کودکان با اختلال رفتاری شود.

به‌منظور تبیین این یافته که برنامه‌های شناختی سال‌های باور نکردنی باعث افزایش توجه کودکان پیش‌دبستانی با اختلال کم‌توجهی بیش‌فعالی شد، می‌توان ذکر کرد اگر برنامه‌های آموزشی و تربیتی از طریق والدین، به‌ویژه مادر و به استفاده از بازی آموزش داده شوند و متناسب با سن، علاقه و نیازهای کودکان باشند، مفیدتر هستند و در بهبود توجه آن‌ها نقش مؤثرتری خواهند داشت (لیتجن و همکاران، ۲۰۱۷). از طرف دیگر، برنامه‌های شناختی سال‌های باور نکردنی بر این فرض استوار است که رفتار افراد به روشی بستگی دارد که جهان را تفسیر می‌کنند (سبرا سانتوز و همکاران، ۲۰۱۶). به بیان دیگر، ادراک و تفسیر فرد از موقعیت، پاسخ هیجانی و رفتاری او را به موقعیت تعیین می‌کند (جلیل آبکنار، عاشوری و پورمحمدرضای تجربی، ۱۳۹۱). برای آنکه برنامه‌های شناختی سال‌های باور نکردنی با این دیدگاه مؤثر باشد، باید فعالیت‌ها ساختاریافته و هدف‌گرا باشد و کودک را برانگیزاند. در همین راستا، مداخله حاضر هم این ویژگی‌ها را داشت؛ یعنی فعالیت‌ها ساختارمند و هدف‌گرا بودند. پس دور از احتمال نیست که باعث کاهش مشکلات توجهی کودکان با اختلال رفتاری شود.

در تبیین این یافته که آموزش برنامه‌های شناختی سال‌های

هیجانی رفتاری و اجتماعی کودکان و حمایت از والدین همخوانی دارد. علاوه بر این، با نتایج پژوهش سبرا سانتوز و همکاران (۲۰۱۶) در خصوص تأثیر مثبت و توجه‌برانگیز آموزش برنامه‌های شناختی سال‌های باور نکردنی بر کاهش مشکلات رفتاری و بهبود مهارت‌های اجتماعی کودکان؛ لیتجن و همکاران (۲۰۱۷) در خصوص تأثیر شایان توجه برنامه‌های شناختی سال‌های باور نکردنی بر کاهش رفتارهای آشفته و نامناسب فرزندان خانواده‌های کم‌درآمد؛ و همچنین ویلند و همکاران (۲۰۱۷) و موری و همکاران (۲۰۱۸) مبنی بر اثربخشی مداخله‌های باور نکردنی بر مشکلات رفتاری کودکان همخوانی داشت.

در خصوص تبیین این یافته پژوهش مبنی بر اینکه برنامه‌های شناختی سال‌های باور نکردنی به کاهش پرخاشگری و بیش‌فعالی کودکان منجر شد، می‌توان بیان کرد که برنامه‌های شناختی سال‌های باور نکردنی که در دوازده جلسه اجرا شد، بر حضور و مشارکت فعال مادر و عملیاتی کردن آموزه‌ها یا محتوای جلسات در بستر خانواده تأکید داشت (لیتجن و همکاران، ۲۰۱۷). محتوای مداخله شامل آشنایی با ویژگی‌های دوران کودکی، تفاوت میان نیازهای والدین و کودکان، سطح انتظارات والدین، سبک‌های فرزندپروری، روش‌های تغییر رفتار، سازگاری، کنترل احساسات، تسلط بر رفتار خود و مهارت‌های ارتباطی می‌شد (محمدزاده و قمرانی، ۱۳۹۶؛ وبستر استراتون و همکاران، ۲۰۱۲). در برنامه‌های شناختی سال‌های باور نکردنی این امر از طریق توجه به کنترل خود و دیگران، تسلط و پذیرش مسئولیت در قبال تغییر رفتار و اکتساب مهارت‌های اجتماعی آموزش داده می‌شود. علاوه بر این، در این برنامه آموزشی از روش‌هایی مانند فنون مدیریت وابستگی از جمله روش‌های ایجاد رفتار مطلوب، روش‌های حذف رفتار نامطلوب، روش‌های افزایش و حفظ رفتار مطلوب نیز استفاده می‌شود (تریلینگسگارد و همکاران، ۲۰۱۴). بنابراین، غیرطبیعی نیست وقتی که چنین برنامه‌ها نظام‌دار، ساختاریافته و هدفمند اجرا شود، پرخاشگری و بیش‌فعالی و همچنین اضطراب و افسردگی کودکان کاهش یابد.

در تبیین این یافته که برنامه‌های شناختی سال‌های باور نکردنی سبب کاهش ناسازگاری اجتماعی و رفتارهای ضداجتماعی کودکان با اختلال رفتاری شد، می‌توان گفت

باور نکردنی به کاهش مشکلات رفتاری کودکان با اختلال رفتاری منجر شد، می‌توان گفت این برنامه سبب می‌شود تا والدین آگاهی بیشتری نسبت به رفتارها و مشکلات خود پیدا کنند و راه‌های مناسب‌تری برای رفع چنین مشکلاتی بیابند (ویلند و همکاران، ۲۰۱۷). با توجه به اینکه کودکان با اختلال رفتاری در پیش‌بینی و کنترل واکنش‌های هیجانی و رفتارهای خود از قبیل اضطراب و افسردگی با مشکل مواجه هستند، برای نظم‌بخشی و مدیریت رفتارهای خویش به برنامه هدفمندی نیاز دارند که هم بر شناخت و تفکر توجه داشته باشد و هم به رفتار جهت دهد (عاشوری و جلیل‌آبکنار، ۱۳۹۵). از آن جایی که برنامه شناختی سال‌های باور نکردنی بر آموزش مدیریت رفتار و واکنش‌های روان‌شناختی و هیجانی والدین تأکید دارد و این موارد را به آن‌ها آموزش می‌دهد تا بتوانند با مشکلات رفتاری فرزندشان راحت‌تر کنار بیایند و علاوه بر این، چنین مشکلاتی را مدیریت کنند. پس دور از انتظار نیست که مشکلات رفتاری آزمودنی‌ها کاهش یابد.

هر پژوهش همواره با محدودیت‌هایی مواجه است؛ پژوهش حاضر هم از این امر استثناء نیست. این پژوهش در میان مادران کودکان ۷-۱۱ ساله دارای اختلال رفتاری انجام شد، وضعیت اجتماعی و اقتصادی والدین بررسی نشد، به ویژگی‌های شخصیتی مادران و فرزندان آن‌ها توجه نشد، حجم نمونه کم بود و آزمون پیگیری انجام نشد که این موارد از محدودیت‌های این پژوهش بودند و باید در تعمیم نتایج احتیاط کرد؛ بنابراین، پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آتی به سن آزمودنی‌ها و ویژگی‌های شخصیتی آن‌ها توجه شود، وضعیت اجتماعی و اقتصادی آن‌ها مدنظر قرار گیرد و پژوهش‌های آتی با حجم نمونه بیشتر و اجرای آزمون پیگیری انجام شود. همچنین پیشنهاد می‌شود که از انواع برنامه‌های سال‌های باور نکردنی برای سایر گروه‌های کودکان استثنایی استفاده شود و این برنامه آموزشی در مدارس به صورت رایگان اجرا شود تا میزان اثربخشی هر برنامه به طور دقیق‌تر بر روی گروه هدف مشخص شود.

منابع

- بهرروز سرچشمه، سعیده، عاشوری، محمد و انصاری شهیدی، مجتبی (۱۳۹۶). اثربخشی آموزش شناختی بر میزان توجه و حافظه فعال کودکان با اختلال کم‌توجهی بیش‌فعالی. *فصلنامه توانمندسازی کودکان استثنایی*، ۸(۲۱): ۶-۱۵.
- توکلی‌زاده، جهانشیر، بوالهروی، جعفر، مهریار، امیر هوشنگ و دژکام، محمود (۱۳۷۶). همه‌گیرشناسی اختلال‌های رفتاری ایذایی و کمبود توجه در دانش‌آموزان دبستانی شهر گناباد. *مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران*، ۳(۱) و ۲(۵۲): ۴۵-۴۵.
- جلیل‌آبکنار، سیده‌سمیه، عاشوری، محمد و پورمحمد رضای تجریشی، معصومه (۱۳۹۱). بررسی اثربخشی آموزش کفایت اجتماعی بر رفتار سازشی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی. *فصلنامه توانبخشی*، ۱۳(۵): ۱۱۳-۱۰۴.
- حمیدی، فریده و محمدی خراسانی، فرنگیس (۱۳۹۶). اثربخشی مشاوره گروهی شناختی رفتاری والدین کودکان بیش‌فعال بر اختلالات رفتاری فرزندان. *فصلنامه توانمندسازی کودکان استثنایی*، ۸(۲۲): ۵۰-۶۰.
- شاه‌رفعتی، فاطمه، پورمحمد رضای تجریشی، معصومه، پیشیاره، ابراهیم، میرزایی، هوشنگ و بیگلریان اکبر (۱۳۹۵). اثربخشی بازی‌درمانی گروهی بر ارتباط کودکان ۵ تا ۸ سال مبتلا به اختلال اتیسم با عملکرد بالا. *فصلنامه توانبخشی*، ۱۷(۳): ۲۱۱-۲۰۰.
- ضرغامی، الهام، احدی، حسن، اطهاری، سید شمس‌الدین و کراسکیان، آدیس (۱۳۹۶). مقایسه سلامت عمومی و پرخاشگری در مادران کودکان مبتلا به آسم و مادران کودکان با اختلال رفتاری. *فصلنامه توانمندسازی کودکان استثنایی*، ۸(۲۲): ۷۸-۷۰.
- عاشوری، محمد و جلیل‌آبکنار، سیده‌سمیه (۱۳۹۵). *دانش‌آموزان با نیازهای ویژه و آموزش فراگیر*. چاپ اول. تهران: رشد فرهنگ.
- گودینی، رحمان، پورمحمد رضای تجریشی، معصومه، طهماسبی، سیامک و بیگلریان، علی اکبر (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش مدیریت هیجان به مادران بر مشکلات رفتاری فرزندان از دیدگاه مادران. *فصلنامه توانبخشی*، ۱۸(۱): ۲۴-۱۳.
- محمدزاده، عادل و قمرانی، امیر (۱۳۹۶). معرفی برنامه سال‌های شگفت‌انگیز به‌منظور کاهش مشکلات رفتاری

- Homem, T. C., Gaspar, M. F., Seabra-Santos, M. J., Canavarro, M. C., Azevedo, A. F. (2014). A pilot study with the incredible years parenting training: does it work for fathers of preschoolers with oppositional behavior symptoms? *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice about Men as Fathers*, 12(3): 262-282.
- Kirk, S., Gallagher, G. and Coleman, M. R. (2015). *Educating Exceptional Children* (14th Ed). Cengage Learning, Printed in the United States of America.
- Leijten, P., Raaijmakers, M. A., Orobio de Castro, B., van den Ban, E. and Matthys, W. (2017). Effectiveness of the Incredible Years Parenting Program for families with socioeconomically disadvantaged and ethnic minority backgrounds. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 46(1): 59-73.
- Mora, L., Sebille, K. and Neill, L. (2018). An evaluation of play therapy for children and young people with intellectual disabilities. *Research and Practice in Intellectual and Developmental Disabilities*, 1-14.
- Murray, D. W., Rabiner, D. L., Kuhn, L., Pan, Y. and Sabet, R. F. (2018). Investigating teacher and student effects of the incredible years' classroom management program in early elementary school. *Journal of School Psychology*, 67, 119-133.
- Rutter, M., Cox, A. Tupling, C., Berger, M. and Yule, W. (1975). Attainment and adjustment in two geographical areas. The prevalence of psychiatric disorder. *Br J Psychiatry*, 126, 493-509.
- Reid, M. J., Webster-Stratton, C. and Hammond, M. (2003). Follow-up of children who received the incredible years intervention for oppositional-defiant disorder: Maintenance and prediction of 2-year outcome. *Behavior Therapy*, 34(4): 471-491.
- Seabra-Santos, M. J., Gaspar, M. F., Azevedo, A. F., Homem, T. C., Guerra, J., Martins, V., Leitão, S., Pimentel, M., Almeida, M., Moura-Ramos and M. (2016). Incredible years' parent training: What changes, for whom, how, for how long? *Journal of Applied Developmental Psychology*, 44, 93-104.
- Silva, I. S. and Gaspar, M. F. (2014). Supporting Portuguese residential child care staff: An exploratory study with the incredible years' basic parent program. *Psychosocial Intervention*, 23(1): 33-41.
- Trillingsgaard, T., Trillingsgaard, A. and Webster-Stratton, C. (2014). Assessing the effectiveness of children with oppositional defiant disorder and conduct disorder. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 55(12): 1255-1262.
- Bulgan, C. and Ciftci, A. (2017). Psychological adaptation, marital satisfaction, and academic self-efficacy of international students. *Journal of International Students*, 7(3): 687-702.
- Cook, B. G. and Ruhaak, A. E. (2014). Causality and emotional or behavioral disorders: An introduction. In P. Garner, J. M. Kauffman and J. G. E. Elliott (Eds.), *Sage Handbook of emotional and behavioral Difficulties* (2nd Ed.) (pp. 97-108). London: Sage Publications.
- Cooray, S. E. (2015). The ICD-11 classification of behavior disorders and people with disorders of intellectual development (Did) - an Overview. *Journal of Intellectual Disability Research*, 59, 25-26.
- Esbjörn, B. H., Normann, N., Christiansen, B. M., Reinholdt-Dunne, M. L. (2018). The efficacy of group metacognitive therapy for children (MCT-c) with generalized anxiety disorder: An open trial. *Journal of Anxiety Disorders*, 53, 16-21.
- Fridman, M., Banaschewski, T., Sikirica, V., Quintero, J. and Chen, K. S. (2017). Access to diagnosis, treatment, and supportive services among pharmacotherapy-treated children/adolescents with ADHD in Europe: data from the caregiver perspective on pediatric ADHD survey. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 13, 947-958.
- Garcia, R. and Turk, J. (2007). The applicability of Webster-Stratton parenting programs to deaf children with emotional and behavioral problems, and autism, and their families: Annotation and case report of a child with autistic spectrum disorder. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 12(1): 125-136.
- Ghodousi, N., Sajedi, F., Mirzaie, H. and Rezasoltani, P. (2017). The effectiveness of cognitive-behavioral play therapy on externalizing behavior problems among street and working children. *Iranian Rehabilitation Journal*, 15(4): 359-366.
- Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. and Pullen, P. C. (2015). *Exceptional learners: an introduction to special education* (13th Ed). Published by Pearson Education, Inc.

- social and emotional competence. *Psychosocial Intervention*, 21(2): 157-169.
- Weeland, J., Chhangur, R. R., van der Giessen, D., Matthys, W., de Castro, B. O., Overbeek, G. (2017). Intervention effectiveness of the incredible years: New insights into sociodemographic and intervention-based moderators. *Behavior Therapy*, 48(1): 1-18.
- of the incredible years (R) parent training to parents of young children with ADHD symptoms - a preliminary report. *Scandinavian journal of psychology*, 55(6): 538-545.
- Webster-Stratton, C., Gaspar, M. F. and Seabra-Santos, M. J. (2012). Incredible years® parent, teachers and children's cerise: Transportability to Portugal of early intervention programs for preventing conduct problems and promoting

Effectiveness of Incredible Years' Cognitive Program on behavioral problems of children with behavioral disorder

Mohammad Ashori^{*1}

Zahra Ahmadian²

Amir Ghamarani³

Abstract

The aim of this study was to investigate the effectiveness of parent-based Incredible Years' Cognitive Program on behavioral problems of children with behavioral disorder in Isfahan city. The present research was a semi-experimental study with pre-test, post-test design and control group. The participants were 30 mothers of children with behavioral disorder from Amirkabir Elementary School in Isfahan city who were selected using convenient sampling method. Subjects were assigned to experimental and control groups randomly, each group consisting of 15 mothers. The experiment group members participated in 12 sessions of Incredible Years' Cognitive Program, while the control group did not receive the intervention. The tool used was Rutter's Child Problem Behaviors Questionnaire for parents (1975). Multivariate analysis of covariance was done by SPSS (version 23) for analyzing the data. The results showed that Incredible Years' Cognitive Program training had a significant effect on the behavioral problems and all subscales (aggression and hyperactivity, anxiety and depression, social maladjustment, antisocial behaviors, attention shortage) of children with behavioral disorders ($P < 0.001$). Incredible Years' Cognitive Program training improved the behavioral problems of children with behavioral disorder. In other words, applying this training program has been associated with effective and positive outcomes. Therefore, paying attention to the Incredible Years' Cognitive Program is essential and planning for providing training of this type of cognitive program for mothers of children with behavioral disorder is of particular importance.

Keywords

Cognitive program, behavioral disorders, behavioral problems, Incredible Years.

-
1. Assistant Professor, Department of Psychology and Education of Children with Special Needs, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran. m.ashori@edu.ui.ac.ir
 2. M.A. Student in Psychology and Education of Children with Special Needs, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran
 3. Assistant Professor, Department of Psychology and Education of Children with Special Needs, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran